

УДК 001.8:167/168

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-1-24>

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

М. М. ІВАННІКОВАкандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри маркетингу;**Н. В. КАРПЕНКО**доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу;**Н. С. ПЕДЧЕНКО**

доктор економічних наук, професор, перший проректор;

В. Ю. СТІЛЕЦЬдоктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної економіки
та міжнародних економічних відносин;**Г. О. БІРТА**доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедри товарознавства, біотехнології та митної справи,
Полтавський університет економіки і торгівлі

Анотація. Метою статті є визначення основних підходів до наукового дослідження, визначення його етапів та основних заходів для реалізації. Формування політики дотримання академічної доброчесності під час реалізації наукових досліджень, визначення заходів по її популяризації та наголошення на основних її проявах на кожному етапі наукового дослідження. **Методика дослідження.** Поставлені у статті цілі та завдання реалізовано за допомогою відповідних загальнонаукових, спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, логічного узагальнення, інтерпретації та адаптації. **Результати.** Авторами представлено наукове обґрунтування поняття наукова діяльність, визначено методи наукового дослідження, що характеризують сучасне дослідницьке середовище, сформовано розуміння сутності академічної доброчесності у наукових дослідженнях, запропоновано основні прояви академічної недоброчесності на різних етапах наукових досліджень з метою запобігання їй. **Практична значущість результатів дослідження.** Наведені у статті принципи академічної доброчесності дозволять сформулювати екологічне наукове середовище, побудовані на її принципах, свідомо виключаючи визначені індикатори зі своєї наукової діяльності.

Ключові слова: академічна доброчесність, наукові дослідження, наукова новизна, методи наукових досліджень.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Організація та проведення наукових досліджень сьогодні відіграє ключову роль у процесі розвитку та провадження науково-технічного прогресу суспільства. Численні наукові дослідження в різних галузях та сферах передбачають різноманітні підходи та виокремлюють ґрунтовні результати інновацій та наукових відкриттів. Глобальна цифровізація, в тому числі і у академічній та науковій спільноті, формує певні ризики від широкої доступності результатів попередніх розробок та передумов від запозичення, а іноді і без вказання попереднього авторства, їх результатів у наукових дослідженнях послідовників. Цьому також сприяє відкритий доступ до різноманітних цифрових баз

даних, наукових бібліотек та наукових установ, що на вимогу часу оцифровують результати своїх наукових розробок. Відповідно до означених викликів необхідним постає питання попередження виникнення порушень принципів академічної доброчесності на етапах наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи дотримання академічної доброчесності у наукових дослідженнях віднайшли свої відображення у працях українських науковців, зокрема: Карпенко Н.В. [4], Педченко Н.С. [5], Гасій О.В. [5], Сарапин В.В. [5], Горчинського С.В. [2], Софілканич М.І. [2], Толочко С.В. [7], Бордюг Н.С. [7] та ін., у яких відображено методичні підходи та особливості норм дотримання академічної доброчесності в умовах активної цифровізації освітньо-наукової діяльності.

Цифровізація освітнього процесу, проблематика використання елементів штучного інтелекту в наукових дослідженнях у загальнонауковій практиці віднайшло практичне застосування у дослідних роботах Карпенко Н.В. [3], Педченко Н.С. [6], Іваннікової М.М. [3], Бірти Г.О. [6], Стрілець В.Ю. [6], Алексеевої С.В. [1], Міронець Л. П. [7]. Дослідники наголошують на глобальних викликах цифровізації освітньо-наукового середовища та загрозах з боку штучного інтелекту а також можливостях, які відкриваються перед авторами наукових досліджень при використанні штучного інтелекту за умов дотримання принципів академічної доброчесності.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення ключових параметрів наукового дослідження та формування передумов для посилення уваги щодо порушень норм та принципів академічної доброчесності в умовах цифровізації на певних етапах формування науково-дослідницької роботи та наслідків від їх порушення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наука – відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» – це сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ. Основою науки є збирання, оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують досліджувані природні або суспільні явища та (або) дозволяють будувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і прогнозувати їх перебіг. Як правило, такі процеси об'єднуються у наукову діяльність.

Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття й використання нових знань. Вона включає етапи отримання наукової продукції, а саме:

- 1) виникнення або постановка проблеми;
- 2) побудова гіпотез і застосування тих, які вже існують;
- 3) створення та впровадження нових методів дослідження, спрямованих на доведення гіпотез;
- 4) узагальнення результатів наукової діяльності.

Наукова діяльність існує в різних видах: науково-дослідна діяльність; науково-організаційна діяльність; науково-педагогічна діяльність; науково-інформаційна діяльність; науково-допоміжна діяльність та ін.

У межах науково-дослідницької діяльності здійснюються наукові дослідження, під час реалізації яких й виникають передумови порушення академічної доброчесності частіше за все.

Наукове дослідження – це особлива форма процесу пізнання, систематичне, цілеспрямоване

вивчення об'єктів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формування знання про досліджуваній об'єкт. Наукове дослідження – це складний і багатогранний процес, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові та психологічні аспекти.

Академічна доброчесність під час наукових досліджень керується набором принципів для забезпечення їх надійності та точності. Вона слугує основою для підтримки довіри суспільства до науки та сприяння науковому прогресу. Однак за останні десятиліття сплеск занепокоєння щодо академічної доброчесності наукових досліджень, включаючи шахрайські дослідження, проблеми з відтворюваністю та сумнівні практики, підняв критичні питання щодо надійності наукових результатів. Усунення цих порушень вимагає таких заходів, як ретельні методи дослідження, прозорість звітності та зміна дослідницької культури. Інституційна підтримка через чіткі настанови, якісне навчання та наставництво має вирішальне значення для формування культури академічної доброчесності наукових досліджень. Однак структурні та інституційні чинники, зокрема системи заохочення та визнання наукових досліджень, відіграють важливу роль у дослідницькій поведінці. Тому сприяння академічної доброчесності вимагає колективних зусиль від усіх зацікавлених сторін для підтримки суспільної довіри до наукової спільноти та забезпечення надійності науки.

Академічну доброчесність як динамічну і широку концепцію можна описати як проведення дослідницького процесу етично, чесно, надійно і прозоро під час пропонування, проведення, оцінювання та звітування про результати наукового дослідження. Вона передбачає дотримання правил, положень і керівних принципів, а також загальноприйнятих професійних кодексів і норм. Основні принципи академічної доброчесності включають строгість, чесність, прозорість, повагу та підзвітність. Академічна доброчесність наукових досліджень стосується як окремих дослідників, так і всієї дослідницької спільноти, включаючи інституції, фінансові установи, регуляторні органи та наукові журнали. Академічна доброчесність ґрунтується на принципах і чеснотах та включена в ширшу концепцію відповідального проведення наукових досліджень, слугує практичною основою, яка трансформує всеохоплюючі принципи академічної доброчесності та етики в практичні рекомендації, сприяючи етичній поведінці та прийняттю рішень у повсякденній діяльності дослідників з числа науковців.

Наукові дослідження різняться за цільовим призначенням, джерелами фінансування і термінами проведення, вони потребують різного технічного, програмного, інформаційного та методичного забезпечення. Однак усім їм притаманні

спільні методологічні підходи й універсальні послідовні процедури. Відповідно, за кожною процедурою відповідно до етапу наукового дослідження існує ймовірність порушення академічної доброчесності науковцями.

Існує кілька найпоширеніших форм неправомірної поведінки, що призводять до академічної недоброчесності, пов'язаних із самим процесом дослідження. До них належать:

- фабрикація даних;
- фальсифікація даних;
- маніпулювання зображеннями;
- плагіат;
- нерозкриті конфлікти інтересів;
- неправильна інтерпретація результатів.

Пропонуємо систематизувати наукові дослідження відповідно до групових приналежностей

і визначити передумови порушення академічної доброчесності відповідно до вищенаведених форм (таблиця 1).

Завдання наукового дослідження як певні напрями дослідження, які дозволяють реалізувати поставлену мету, при порушеннях принципів академічної доброчесності зазнають певних трансформацій, пов'язаних із викривленням цілей з метою їх досягнення.

Серед ознак наукового дослідження, які характеризують дотримання принципів академічної доброчесності для досягнення поставлених цілей визначають:

- творчий характер – здобуття нових знань, установлення нових фактів;
- самостійність – прагнення запропонувати власне розв'язання поставлених завдань;

Таблиця 1

Передумови порушення академічної доброчесності на етапах наукових досліджень

№ з/п	Етап наукового дослідження	Основні характеристики	Передумови виникнення порушень академічної доброчесності
1.	Організаційний	Попереднє визначення теоретичної бази (теоретичні основи, що є базою для наукового дослідження, розгляд історії, оцінка сучасного стану проблеми, збір і підбір інформації про об'єкт, висування і обґрунтування гіпотез)	На даному етапі наукового дослідження академічній недоброчесності притаманні форми фабрикації та фальсифікації даних, коли дослідники під час збору інформації вдаються до навмисного генерування, дуже часто із використанням елементів штучного інтелекту, завідомо неправдивої інформації з метою проведення досліджень
2.	Дослідний	Передбачає доведення гіпотез, формулювання висновків і пропозицій, науковий експеримент, коригування попередніх результатів, оприлюднення проміжних результатів	На даному етапі наукового дослідження академічній недоброчесності притаманні форми маніпулювання зображеннями та плагіату, коли дослідники свідомо використовують наукові розробки інших авторів видаючи їх за свої через певні незначні зміни, використовуючи інструменти штучного інтелекту з метою викривлення та інтерпретації.
3.	Узагальнення	Виклад результатів дослідження у вигляді звіту про виконану науково-дослідну роботу, дисертації, студентської науково-дослідної роботи та інших форм подання завершеної наукової продукції	На даному етапі наукового дослідження академічній недоброчесності притаманна форма неправильної інтерпретації результатів, коли при фальсифікації, фабрикації даних та маніпулюванні зображеннями авторам наукових досліджень вдається зробити завідомо неправдиві висновки щодо результатів наукових досліджень.
4.	Апробація	Колективне обговорення виконаного дослідження на науково-технічних радах, його рецензування й експертизу, оприлюднення кінцевих результатів у спеціальних журналах, реферативних збірниках, а також у виступах дослідників з доповідями і повідомленнями на науково-практичних конференціях та симпозіумах	На даному етапі наукового дослідження академічній недоброчесності притаманна форма нерозкритих конфліктів інтересів, коли дослідники свідомо приховують зв'язки із особами, що мають вплив на поширення та сприйняття інформації, що розповсюджується через наукові видання
5.	Реалізація результатів дослідження	Виявляються недоробки, які потім усуваються дослідником, коригується звіт про науково-дослідну роботу, дисертація, оприлюднюються кінцеві результати дослідження	На даному етапі наукового дослідження академічній недоброчесності притаманна форма неправильної інтерпретації результатів, коли попередні форми академічної недоброчесності призводять до викривлення результатів наукових досліджень.

Джерело: систематизовано авторами за [4–6]

- наступність знань – послідовність зв'язку із попередніми дослідженнями у даній галузі, передбачення перспектив наступних досліджень;

- новизна та унікальність – обов'язкові елементи новизни різного ступеня: від узагальнення і конкретизації вже відомого – до принципово оригінальних підходів, технологій;

- зв'язок з іншими науками – розгалуження наукових галузей, утворення на їх перетині нових;

- органічний зв'язок теорії і практики - як найсуттєвіша умова вірогідності науково-педагогічного дослідження.

У концептуальній структурі, що визначає доброчесну дослідницьку поведінку в довготривалій перспективі, відповідальне проведення досліджень знаходиться на одній площині, представляючи ідеальну поведінку, до якої повинна прагнути наукова спільнота. На протилежному кінці лежить дослідницьке шахрайство або неправомірне поведінка, що зазвичай стосується фабрикації, фальсифікації та плагіату. Випадки недоброчесної поведінки зазвичай пов'язані з навмисними або грубо недбалими діями, а серйозні випадки викликають важливі дебати про дослідницьку доброчесність, часто зосереджені на мотивації та особистій поведінці.

Однак академічна доброчесність у наукових дослідженнях – це набагато більше, ніж дослідницька недоброчесність і очевидні порушення цілісності науки. Науковий процес не завжди є ідилічним і застрахованим від недосконалостей. Випадки недосконалих, неінтерпретованих і недбалих результатів переважають над випадками недоброчесної поведінки. Проте їх сукупний вплив може бути більш згубним для науки. Повсякденні етичні помилки можуть включати надмірне маніпулювання даними під виглядом «очищення», ігрові наукові показники, упереджене звітування, недбале управління даними або погане наставництво. Ці практики є прикладом сумнівних або шкідливих дослідницьких практик, які займають проміжне місце у довготривалій перспективі.

Існує кілька практик, які сприяють доброчесності. Надійна методологія та прозоре, чесне і неупереджене звітування є основою надійного наукового результату. Важливо сприяти відповідальній поведінці та поширенню наукових результатів. Комплекс заходів може допомогти знешкодити академічну недоброчесність, одночасно підвищуючи якість досліджень. Ці заходи включають використання ретельних методів дослідження, статистики та управління даними; реєстрація досліджень і дотримання протоколу; контроль упередженості та розкриття конфліктів інтересів; використання керівних принципів звітності та контрольних списків; відкритий доступ до даних і матеріалів; відповідальність і підзвіт-

ність авторів; публікація попередніх результатів і винагорода за відповідальні та відтворювані практики. Заходи для покращення відображення та академічної доброчесності у наукових дослідженнях часто перетинаються. Однак ми не можемо ігнорувати навмисні дії, а для цього важливо чіткі керівні принципи та професійне середовище з сильною культурою академічної доброчесності у наукових дослідженнях.

Академічна доброчесність є багатofакторною концепцією. Хоча індивідуальний вибір в кінцевому підсумку буде визначальним в етичному обговоренні, ширші структурні та інституційні фактори формують середовище, в якому цей вибір робиться. Низька культура або клімат доброчесності, вороже робоче середовище, згубна конкуренція, тиск на публікацію, погане наставництво і нагляд, а також дисфункціональна система нагородження в науці – це лише деякі з факторів, які асоціюються з недоброчесною поведінкою науковців.

Для ефективної зміни поведінки необхідно змінити дослідницьке середовище, де всі зацікавлені сторони відіграють свою роль. Наукові установи, що проводять дослідження, є ключовими в цьому процесі. Нинішнє організаційне середовище винагороджує і стимулює кількість, а не якість, а також не забезпечує належного навчання і наставництва. Установи можуть підтримати дослідників, створивши чіткі настанови щодо академічної доброчесності наукових досліджень. Керівні принципи та інші заходи не повинні бути статичними; вони повинні бути адаптовані для кожної наукової галузі та етапу кар'єрного зростання науковців. Установи також повинні забезпечити якісну підготовку з конкретних методологічних тем (наприклад, статистика, дизайн дослідження, управління дослідницькими даними, а також принципи пошуку, доступності, сумісності, багаторазового використання) та академічної доброчесності наукових досліджень.

Відповідальний нагляд, особиста мотивація і наставництво однаково важливі для сприяння дослідницькій доброчесності. У той час як роль наукового керівника часто орієнтована на виконання конкретних завдань, наставництво полягає в цілісній турботі про довгостроковий розвиток науковців. Однак важливо ще раз підкреслити, що інтервенції не будуть ефективними, якщо не зміняться дослідницькі стимули та пріоритети. Виключне зосередження на кількісних показниках зміщує дослідницький пріоритет на швидкі дослідження, які часто є недбалими і мають погану методологію. Крім того, такі показники, як імпаکت-фактор журналу, мають незначний або непослідовний зв'язок з якістю досліджень. Системи визнання та винагород також мають негативні наслідки, які все ще заохочу-

ють культуру конкурентоспроможності замість культури доброчесності наукових досліджень, наприклад, використовуючи однакові метрики та надаючи пріоритет новизні, а не реплікаційним дослідженням.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Обговорюючи стратегії сприяння академічної доброчесності наукових досліджень, важливо ще раз підкреслити, що всі зацікавлені сторони відіграють важливу роль у підвищенні якості та достовірності досліджень. Вимоги до цифровізації результатів наукових досліджень сприяють поширенню

практик розповсюдження результатів наукових досліджень, а сучасні цифрові інструменти, як, наприклад, штучний інтелект, сприяють генерації недоброчесних даних за умов невірної його використання. Скоординовані зусилля мають важливе значення для підтримки довіри як наукової спільноти, так і громадськості до дослідників та їхніх наукових установ. Академічна доброчесність у наукових дослідженнях популяризується та стає культурою до виконання, коли дослідницькі установи розвивають культуру обізнаності. Вирішальним аспектом є готовність науковців вчитися, дотримуючись принципу академічної доброчесності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева С. Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність: виклики в умовах цифровізації. *Витоки педагогічної майстерності*. 2024. № (34). С. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317624>
2. Горчинський С.В., Софілканич М.І., & Горбенко І.Ф. Якість української освіти й академічна доброчесність: вплив застосування штучного інтелекту. *Академічні візії*. 2023. № (20). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/407>
3. Карпенко Н.В., Іваннікова М.М., Іванніков Р. В. Використання цифрових технологій в освітньому процесі. Маркетинг в умовах діджиталізації економіки країни: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 23–24 листопада 2023 року). Полтава : ПУЕТ, 2023. С. 224–226.
4. Карпенко Н.В., Ульхова А.А. Дотримання норм академічної доброчесності студентами. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті: тези доповідей XLVI Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2022 рік (м. Полтава, 25 квітня 2023 р.). Полтава: ПУЕТ, 2023. С. 75–77. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/13127>
5. Педченко Н., Гасій О., Сарапин В., Туль С., & Власенко В. Академічна доброчесність як дієвий інструмент посилення якості вищої освіти в пует. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. № (3 (109)). С. 73–78. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-11>
6. Стрілець В.Ю., Педченко Н.С., Бірта Г.О., Карпенко Н.В., & Іваннікова М.М. Переваги та недоліки застосування штучного інтелекту в наукових дослідженнях. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Технічні науки»*. 2024. № (2). С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.37734/2518-7171-2024-2-10>
7. Толочко С.В., Бордюг Н.С., & Міронєць Л.П. Академічна доброчесність та штучний інтелект в освітній і науковій діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 2(62). С. 25–32.

REFERENCES

1. Aleksyeyeva, S. (2024). Metodolohiya naukovykh doslidzhen' ta akademichna dobrochesnist': vyklyky v umovakh tsyfrovizatsiyi. *Vytyky pedahohichnoyi maysternosti*, (34), 5–8. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317624>
2. Horchyns'kyu, S. V., Sofilkanych, M. I., & Horbenko, I. F. (2023). Yakist' ukrayins'koyi osvity u akademichna dobrochesnist': vplyvzastosuvannyashtuchnohointelektu. *Akademichniviziyi*, (20). Available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/407>
3. Karpenko, N. V., Ivannikova, M. M., Ivannikov, R. V. (November 23–24, 2023). Vykorystannya tsyfrovyykh tekhnolohiy v osvitu'omu protsesi / Marketynh v umovakh didzhytalizatsiyi ekonomiky krayiny: materialy Vseukrayins'koyi naukovy-praktychnoyi internet-konferentsiyi. Poltava: PUET, 224–226.
4. Karpenko, N. V., Ul'khova, A. A. (April 25, 2023). Dotrymannya norm akademichnoyi dobrochesnosti studentamy / Aktual'ni pytannya rozvytku nauky ta zabezpechennya yakosti osvity u KHKHI stolitti: tezy dopovidey KHLVI Mizhnarodnoyi naukovoyi student-s'koyi konferentsiyi za pidsumkamy naukovy-doslidnykh robit studentiv za 2022 rik. Poltava: PUET, pp. 75–77. Available at: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/13127>
5. Pedchenko, N., Hasiy, O., Sarapin, V., Tul', S., Vlasenko, V. (2023). Akademichna dobrochesnist' yak diyevyy instrument posylennya yakosti vyshchoyi osvity v puet. *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya «Ekonomichni nauky»*, (3 (109)), 73–78. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-11>
6. Strilets' V. Yu., Pedchenko, N. S., Birta, H. O., Karpenko, N. V., & Ivannikova, M. M. (2024). Perevahy ta nedoliky zastosuvannya shtuchnoho intelektu v naukovykh doslidzhenniyakh. *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya «Tekhnichni nauky»*, no. (2), 63–68. DOI: <https://doi.org/10.37734/2518-7171-2024-2-10>
7. Tolochko, S. V., Bordyuh, N. S., & Mironets', L. P. (2023). Akademichna dobrochesnist' ta shtuchnyy intelekt v osvitiy i naukoviy diyal'nosti. *Innovatsiyna pedahohika*, 2 (62), 25–32.

Maryna Ivannikova, Nataliya Karpenko, Nataliia Pedchenko, Viktoriia Strilets, Habriella Birta, Poltava University of Economics and Trade. Academic integrity in scientific research.

Annotation. Identification of the main approaches to scientific research, definition of its stages and main measures for implementation. Formation of a policy of observance of academic integrity in the implementation of scientific research, identification of measures to promote it and emphasize its main manifestations at each stage of scientific research. **Research methodology.** The goals and objectives set out in the article were realized with the help of relevant general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization, logical generalization, interpretation and adaptation. **The results.** The authors present a scientific substantiation of the concept of scientific activity, define the methods of scientific research which characterize the modern research environment, form an understanding of the essence of academic integrity in scientific research, and suggest the main manifestations of academic dishonesty at different stages of scientific research with a view to preventing it. **Practical significance of research results.** The principles of academic dishonesty formed in the article will allow to form an ecological scientific environment that will be based on the principles of academic integrity, deliberately excluding certain indicators from its scientific activities.

Keywords: academic integrity, scientific research, scientific novelty, research methods.